

O cultură de lăutari

— SORIN LAVRIC —

PE cei care strîmbă din nas la auzul numelui lui Noica îi rog cu căldură să citească primul text din volumul recent apărut la Humanitas, *Despre lăutărism*. Textul se numește „Modelul Cantemir în cultura română sau Memoriu către Cel de Sus asupra situației spiritului în cele trei țări românești” și a fost scris, în cea mai parte a lui, în ultimele luni ale anului 1973 (la „finele anului de grație 1973”, cum spune Noica în încheierea textului). Principala lui calitate este că tonul tranșant în care a fost pus pe hîrtie cîntărește cît o constrîngere: cititorul este constrîns, sau mai degrabă somat, ca, măcar în sinea lui, să dea un răspuns problemei ridicată de autor. Cu alte cuvinte, are sau nu dreptate Noica afirmînd că spațiul nostru public este dominat de lăutărism cultural, adică de jerbele țipătoare ale unei comunități de diletanți?

Să recunoaștem, în fața unei asemenea chestiuni nu mai e loc de eschivă, pentru simplul fapt că dilema ne privește direct: este sau nu cultura română dominată de cîntăreți după ureche, așadar de lăutari cu fumuri de savanți autentici? Și indiferent cum răspundem la întrebare, incuviințîndu-i părerea, tăgăduind-o sau scaldînd-o în nuanțe pînă la ștergerea conturului inițial, atenția pe care i-o dăm lui Noica dovedește tocmai opusul ideii pe care o afirmă detractorii lui: că avem de-a face cu un gînditor ale cărui teme și-au pierdut actualitatea.

Nu-ți trebuie cine știe ce fler să constatăți că problema este cît se poate de actuală, cu toate că, numărînd retrospectiv, vedem că au trecut mai bine de 30 de ani de cînd a fost pusă. Textul i-a fost prilejuit filozofului de aniversarea, în 1973, a trei secole de la nașterea cărturarului moldovean, iar Noica, într-o manieră amintind de exploatarea speculativă a unei teme date, se va folosi de prilej nu atît pentru a-l elogia pe Cantemir – cu toate că primele pagini pot fi socotite un discret omagiu adus primului spirit enciclopedic românesc –, cît mai degrabă pentru a-l preschimba pe vremelnicul domnitor într-un pretext de critică adresată oamenilor contemporani de cultură.

Cantemir, spune Noica, a instituit în cultura noastră un model a cărui atracție nu a scăzut defel odată cu trecerea timpului: modelul de *monstrum eruditionis*, de cărturar a cărui deschidere polivalentă te trimite cu gîndul la tiparul renescentist de formație umanistă: oameni îmbrățișînd toate zările cunoașterii și adunînd, într-o singură minte, aproape toate cunoștințele unei

epoci. Tiparul acesta, spune Noica, își are măreția și fascinația lui, cu o singură condiție însă: să se altoiască pe o structură cărturărească de autentică vocație. Altminteri, în lipsa unui aluat uman în stare a suporta greutatea unei astfel de întreprinderi, modelul se poate dovedi dăunător. E ca atunci cînd ideea erudiției, încăpînd pe mîna unor oameni fără predispoziție autentică, este terfelit pînă aproape de caricatură. Rezultatul este că, deși aparența erudiției se păstrează – și anume, o curiozitate largă deschisă către cele mai variate domenii –, dispăre resortul ce întreține tensiunea spiritului. Altfel spus, dispăre înclinația spre efort, precum și încăpăținarea de a stăruii o viață în exercitarea aceluiași aptitudini.

Potrivit lui Noica, ambiția enciclopedică e bună, fiindcă te deschide spre toate zările. Dar totodată e rea, deoarece prea te deschide de tot, furîndu-ți pămîntul de sub picioare și împiedicîndu-te să te închizi asupra unei specialități proprii. Iar fără o specialitate în care să te adîncești, vei fi văduvit de o bază fermă pe care să te poți sprijini. Într-un cuvînt, îți va lipsi centrul de greutate și vei fi în bătaia vînturilor. Vei pluti în aerul lesnicios al unei curiozități averse și, dacă vei fi luat la bani mărunți, vei arăta că nu știi bine nimic, nici măcar cel mai îngust și mai arid domeniu umanist.

CÎND o asemenea degradare se petrece, în arena culturală a unei țări apare gustul facil al paradei artistice. Din acest moment, reprezentantul tipic al spiritului facil – eseistul – devine figura centrală a spectacolului cultural. Sub strălucirea lui, cărturarii sunt eclipsați, erudiții se împuținează, iar în locul lor apar literații. Apoteoza spiritului literat, spune Noica, este eseul. Judecata filozofului e drastică și necruțătoare: cultura română este cu precădere o cultură alcătuită din esești și critici literari. „Nu încercăm să dăm o listă a spiritelor lăutărești din cultura noastră dintre cele două războaie – o epocă pe care totuși tinerețea de astăzi o caută cu atîta interes –, cu atît mai puțin o descriere a lăutărismului din cultura noastră umanistă de după cel de-al Doilea Război Mondial, cînd la un moment dat oricine s-a putut improviza în profesor universitar. Aș mărturisi mai degrabă că toți suntem amenințați – și Dumnezeu știe dacă scăpăm – de riscul acesta al lăutărismului, dar mai ales că în ultimul timp riscul s-a agravat în țară, prin redescoperirea și revalidarea eseului și eseismului” (p. 32).

Eseul, spune Noica, nu trebuie să fie

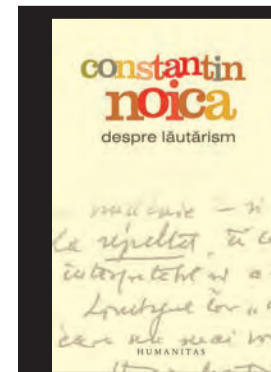
un scop, ci un refugiu, sau mai curînd o formă de relaxare. La el nu au dreptul decît cei care au dovedit mai întîi că pot scrie și altceva decît culegeri arătoase de fragmente gazetărești. Cu alte cuvinte, numai cine a trecut mai întîi prin infernul culturii are dreptul să recurgă la această formă de joacă intelectuală. „Singurul lucru care nu s-a spus, credem, este că eseul nu reprezintă cu adevărat un *gen*, ci o relaxare, o concesie, aproape o slăbiciune a spiritelor mari. Nu faci eseul de jos în sus, de la ignoranță spre cultură, ci de sus în jos, de la cultură spre joacă și grație, precum și spre cititorul mai puțin avizat. Eseu face de pildă Henri Poincaré, cînd vrea să vorbească tot despre matematici, dar unui public mai larg, sau istoricul Toynbee, matematicianul și logicianul Russell, Ortega y Gasset sau Norbert Wiener, un Borges și un Mircea Eliade” (p. 33).

PÎNĂ aici totul e limpede. Bizare-ria se ivește în momentul în care Noica, după ce dă cîteva exemple de lăutărism românesc (Nae Ionescu, Nichifor Crainic și Mihai Ralea), începe să vorbească de anti-lăutărism. Spun „bizarerie” deoarece te-ai aștepta ca, sub numele de anti-lăutărism, să regăsești atitudinea acelor intelectuali care, respingînd varianta frivolă a eseului, aleg să scrie tratate și tomuri de sobră specialitate umanistă. În realitate, Noica privește anti-lăutărismul ca pe o imagine în oglindă a lăutărismului, așadar tot ca pe formă de neîmplinire a cărei sursă stă în degradarea modelului Cantemir. „Un asemenea model poate duce, prin degradare, la lăutărism, dar poate duce și la anti-lăutărism acuzat, ba pînă la urmă la refuzul oricărei afirmări «culturale», sau măcar la o afirmare voit unilaterală” (p. 36).

Aici se simte tiparul dialectic al gîndirii lui Noica, adică obișnuința de a gîndi extremele ca atingîndu-se. Cine respinge într-o formă inadecvată lăutărismul cade într-o formă de cultură care este tot atît de dăunătoare: anti-lăutărismul. Exemplele alese de Noica sunt în număr de trei: Emil Cioran, Alexandru Dragomir și Alexandru Elian. Toți trei, spune Noica, sunt cărturari de o erudiție incontestabilă, a căror competență umanistă nu o pune nimeni la îndoială. Și totuși, cei trei reprezintă cazuri de nereușită umanistă. Cioran, deși scrie scîlpiitor, „nu spune nimic organizat și cu suflu despre mai nimeni. Nu vrea să mărturisească *altceva* din ce-i bîntuie sufletul și mintea”. Este un eseist năucitor, dar nimic mai mult. Alexandru Dragomir, deși are o natură excepțional

înzestrată, a ales să nu scrie nimic în semn de protest față de lipsa condițiilor prielnice culturii în țară. Dragomir e ca și inexistent. În fine, Alexandru Elian, cel mai învățat bizantinolog român, în loc să se ocupe de elaborarea unei opere, își irosește erudiția întocmind referate de specialitate pe marginea celor mai obscure și mai șterse lucrări ce nimeresc în redacțiile editurilor. Toți trei au abdicat de la cultura mare din neputința de a da o expresie adecvată stofei din care erau croiți. Unul complăcîndu-se în măiestria stilistică a eseului, cel de-l doilea tăcînd cu încăpăținare, iar cel de-al treilea lăsînd să se ducă pe apa Sîmbetei o formație rarisimă de filolog clasic. Iată așadar cum, cu toate că nici unul nu suferă de diletantismul întîlnit îndeobște la esești, toți trei sfîrșesc într-o fundătură culturală al cărei deznodămînt seamănă pînă la urmă cu soarta majorității literaților: traiectorie joasă iscată de lipsa unor pretenții prea mari.

Dar ce înseamnă pretenții mari în ochii lui Noica? Mai întîi, o pregătire umanistă temeinică – limbi clasice și însușirea măcar a unei culturi europene – și apoi scrierea unei opere care să poată fi cîntărită după numărul volumelor de specialitate, iar nu după titlurile antologiilor de eseuri. Cum i se poate răspunde astăzi lui Noica? Dacă faci parte din tabăra criticilor literari și scriitorilor, reacția va fi de ostilitate fățișă. Dacă aparții breslei filozofilor, reacția va fi de acceptare a lui Noica, dar o acceptare urmată imediat de senzația stînjenitoare că pretențiile formulate de filozof aduc cu niște exigențe draconice: dar pesemne numai așa se poate separa stratul elitei de cel al intelectualilor normali. 🍷

Constantin Noica
DESPRE LĂUTĂRISM
Humanitas, București, 2007,
100 pp.